

STADSHOLMEN

DJURGÅRDEN 1:35 (del av), JÄRNVÅGSHUSET

Lilla Allmänna Gränd 15–17

DJURGÅRDEN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

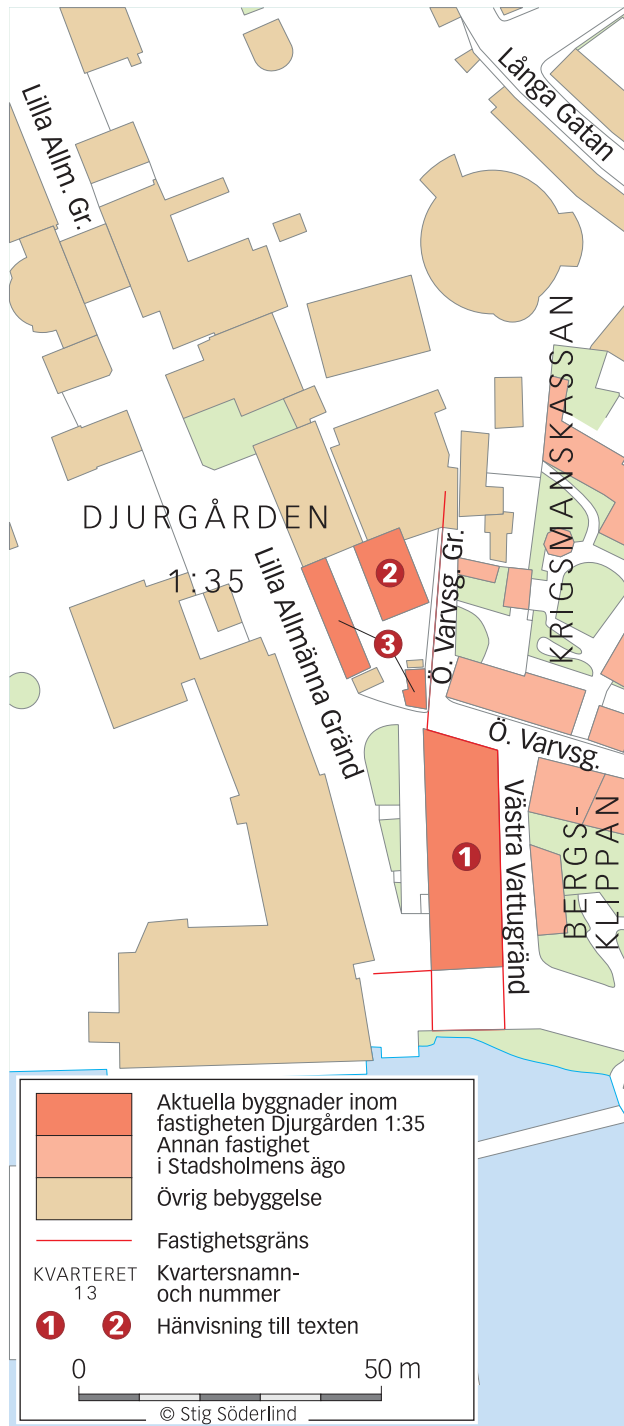
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

1 JÄRNVÄGSHUSET

2 TRÄHUSET

3 FÖRRÅD

STENHUSET SETT FRÅN SYDVÄST ÅR 1904. OKÄND FOTOGRAF. SSM:5 ARKIV A95/33.

De två husen uppfördes inom Djurgårdsvarvets tomt under 1700-talets andra hälft. Järnvågshuset, som stenhuset idag kallas, var det mest påkostade av Djurgårdsvarvets byggnadsverk och en av flera representativa stenbyggnader som manifesterade varvets ekonomiska storsatsning under 1700-talets senare hälft.

Arkitekturen har stildrag och material präglade av tidens rokokostil. Hit hör tak- och fönsterformer, sandstenen i sockel och portomfattningar samt det dekorativa smidesracket i södra trapphuset. Även i lägenheterna finns tidstypisk 1700-talsinredning av hög klass. Det är sannolikt att Fredrik Henric af Chapman som skeppskonstruktör hade sin arbetsplats här i huset.

Huset är mycket välbevarat och ger en god bild av inredningsideal och levnadsförhållanden under 1700- och 1800-talen. Byggnadens väl synliga läge nära Djurgårdens södra strand och dess karakteristiska gavel mot Stockholms inlopp gör den till ett

viktigt inslag i stadens front mot vattnet.

Det gula trähuset uppfördes som bostadshus och speglar bostadsförhållanden för de anställda inom varvet. Fasaden bär en ståndsmässig karaktär med dekorativ veranda som troligtvis härrör från tidigt 1800-tal. Byggnadsdelar och detaljer såsom stomme av trä med panelade fasader och knutlådor, fönsterformer, ytterdörr, veranda och takfall är viktiga för förståelsen av äldre byggnadsskick. Även invändigt ger huset en bild av äldre inredningsideal, framförallt genom trapphusets utformning med dörrar, foder och brädtak.

Järnvågshuset och gula trähuset är blåvärderat

JÄRNVÅGSHUSET SEDD FRÅN SYDVÄST. I SÖDER HAR HUSET EN HÖG SANDSTENSOCKEL FOTO: J. MALMBERG.

enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Djurgårdsstaden har en marin bakgrund. Under 1600-talet låg Båtsmansvarvet (senare Galärvarvet) på Djurgården, och Amiralitetet disponerade marken där Djurgårdsstaden nu ligger. År 1668 anlades här en vårdinrättning för "förlammat och wanfört sjöfolk" som 1675 kompletterades med en kyrkogård. Inrättningens bebyggelse, som var den första antydning till den nuvarande Djurgårdsstaden, bestod av fjorton små stugor som timrats på Åland. Flottan flyttade redan 1680 till Karlskrona och tog då med sina sjuka.

År 1724 anlades ett nytt skeppsvarv på flottans mark. Området delades 1735 upp i gator och kvarter efter en plan som stadsingenjören Petrus Tillaeus

hade upprättat. Enligt planens intentioner uppfördes en rad timrade stugor av timmerarbetarna vid varvet. Planen med smala gator som följer den kuperade topografin är väl bibehållen och stugorna utgör ännu stommen i många av dagens hus.

Djurgårdsvarvet, som tog över varvsverksamheten 1768, hade en storhetstid under 1700-talets senare del med Fredrik Henric af Chapman som skeppsbyggare. Under den tiden byggdes flera stenhus för varvets räkning. 1769 erbjöds varvsarbetarna också att friköpa sina tomter vilket ledde till att många hus byggdes på eller slogs samman till större enheter. Sedan Stockholms stad tagit över området vid Djurgårdsvarvets nedläggning på 1860-talet blev bebyggelsens marina anknytning svagare. Byggnaderna gjordes om till flerbostadshus eller vårdshus och den sociala homogenitet som dithills kännetecknat området ändrades.

JÄRNVÅGSHUSET SEDD FRÅN NORDVÄST. NORDGAVELN ÄR SNEDSTÄLLD OCH ANPASSAD TILL ÖSTRA VARVSGATANS STRÄCKNING. FOTO: J. MALMBERG.

På 1920-talet hotades husen av rivning, men när statliga Byggnadsstyrelsen tog hand om förvaltningen av området 1954 beslutade man om ett bevarande. Husen var dock i dåligt skick och behövde renoveras. Moderniseringen och upprustningen var ofta genomgripande och rena återuppbyggnader förekom. Stora delar av området kom 1985 i stadens och Stadsholmens ägo.

Djurgårdsstaden är Stockholms äldsta samlade stadsbebyggelse efter Gamla stan. Till skillnad från andra områden i staden dominerar trähusen. En- och tvåvåningshusen representerar både tillkomsten på 1700-talet och utvecklingen under 1800-talet med på- och tillbyggnader i tidens panelarkitektur. Det bibehållna gatunätet och planken som avgränsar de små grönskande gårdarna ger en tydlig karaktär av förindustriellt arbetarsamhälle. Intrycket förstärks genom ålderdomlig gatubeläggning och belysning.

HISTORIK

Varvet

På 1720-talet byggde Ephraim Lodsach upp ett varv på Djurgården. Från 1744 drevs det av storföretagaren Gustaf Kierman som var ledamot i riksdagen för hattarna samt handelsborgmästare i Stockholm. Kierman anklagades 1765 för att ha försvunnit stora belopp ur statskassan. Han dömdes till livstids fängelse på Carlstens fästning på Marstrand där han dog 1766. Lodsachs söner tog över driften 1765 men redan 1767 tillträdde de så kallade Djurgårdsvarvsintressenterna, ett konsortium bestående av bland andra flera grosshandlare som med hjälp av skeppskonstruktören Fredrik Henric af Chapman gjorde varvet framgångsrikt. Omkring 1800 övertog John Burman ledningen och på 1820-talet blev han tillsammans med sin måg Adolf Fredholm ägare till Djurgårdsvarvet.

KAKELUGN I JÄRNVÅGSHUSET FRÅN OMKRING 1860. DÖRRFODER, BRÖSTPANEL OCH TAKLIST ÄR BEVARADE FRÅN 1700-TALET.
FOTO: J. MALMBERG.

Det så kallade järnvågshuset före 1860-talet

Järnvågshuset, hus nummer 1 på kartan, stod färdigt senast 1768 men hur huset utnyttjades under den första tiden är inte helt klarlagt. Enligt traditionen var de välvda rummen i den södra delen en kyrksal. Troligen skedde ett ras i byggnadens södra del på 1780-talet på grund av sättningar i marken och vid renoveringen skall byggnaden ha kortats några meter. Den fasta inredningen talar även för en period med invändiga förändringar vid 1800-talets början.

År 1858 benämndes byggnaden ”Stora Stenhuset & Kamrerare Contoret & gamla Smedjan”.

Gula trähuset

Trähuset, hus nummer 2 på kartan, avbildas på en karta första gången 1791 men saknas på tidigare kartor. En ritning över varvet från 1806 visar byggnaden som anges vara ett bostadshus i trä med valmat tak.

Direkt intill huset låg varvets trädgård. Troligtvis genomfördes ut- och invändiga förändringar under tidigt 1800-tal. Enligt en karta från 1858 framträder bottenvåningens planlösning med ett genomgående trapphus samt två rum på var sida. Ett av rummen var kök och två uppvärmdes av kakelugnar. Hur våning 1 trappa var utformad är oklart.

Enligt mantalslängder från 1835 fram till 1860-talet bodde några varvsanställda med sina familjer inom Djurgårdsvarvet, kv Trehörningen. Här framträder titlar som varvskamrerare, skeppsbyggmästare, kontrollanter, kontorister, hovslagarmästare med lärlingar, varvsvaktmästare och trädgårdsdräng. Det framkommer dock inte vem som bodde var, men sannolikt var den någon eller några av dessa som hade sin bostad i det gula trähuset. Byggnaden har troligtvis använts för bostadsändamål sedan den uppfördes.

I JÄRNVÅGSHUSET FINNS ETT VÄLVT RUM SOM ENLIGT TRADITIONEN VARIT VARVSKYRKA. FOTO: J. MALMBERG.

RÄCKE I JÄRNVÅGSHUSET MED KONTURSÅGADE PLANKOR SAMT HANDELDARE I TRÄ, BÅDA FRÅN 1700-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

Järnvågen

År 1862 köpte staden in mark för att flytta järnvågen till Djurgårdsstaden. Vågen byggdes av trä och placerades på stranden nedanför stenhuset, hus nummer 1 på kartan, i vilket kontor för hanteringen inrättades. Järnvågen minskade emellertid snabbt i betydelse. Sverige drabbades av den så kallade bruksdöden under andra hälften av 1800-talet och järnvågen tog snabbt över en stor del av järntransporterna från sjötrafiken. Från 1860-talet finns en beskrivning som berättar att det i bottenvåningen på järnvågshuset fanns kontorsrum och en brygg- och bagarstuga med hård och inmurad bryggpanna. På våning 1 trappa låg järnvågens kontorsrum på ömse sidor om en korridor. På den inredda vinden fanns två lägenheter med kök och ytterligare tre bostadsrum med kakelugn. Sannolikt inreddes huset för bostadsändamål efter 1873. En uppmätning 1923 visar att bagarstugan

nu var utriven och de välvda rummen i söder fungerade som garage.

Sannolikt var det redan efter en brand 1873, då själva vågen och andra träbyggnader i området förstördes, som den korta järnvågsperioden på Djurgården avslutades. Ett foto från 1907 visar dock fortfarande ett järnupplag på platsen. Strandområdet togs delvis över av Gröna Lund vid nöjesfältets expansion under 1920-talets andra hälft. Byggnaderna förvärvades av staden i samband med ett markbyte med staten 1984 och ägs av Stadsholmen sedan 1985.

UPPRUSTNING OCH RENOVERING

Gula trähuset, hus nummer 2, moderniserades 1975 med kök och badrum efter tidens krav på standard. Det är möjligt att den nuvarande planlösningen med två lägenheter på bottenvåningen samt en lägenhet på våning 1 tr skapades vid samma tillfälle. År 1999

JÄRNVÅGSHUSETS PORTAR HAR OMFATTNINGAR AV SANDSTEN OCH PARDÖRRAR FRÅN 1700-TAL ELLER 1800-TALET'S BÖRJAN. ÖVERLJUSFÖNSTREN ÄR FRÅN 1700-TALET'S MITT MED TIDSTYPISKA TÄRNINGAR I SPRÖJSKORSEN. FOTO: J. MALMBERG.

ENKELDÖRR OCH KRAFTIGT PROFILERAT DÖRRFODER I JÄRNVÅGSHUSET. FOTO: J. MALMBERG.

drabbades lägenheten på våning 1 tr av en brand vilket bland annat medförde en renovering med nya bjälklag och ny fyllning.

I järnvågshuset, hus nummer 1, genomfördes en större upprustning 1980 efter ett förslag upprättat av arkitekterna Bengt-S. Carlberg och Stig Hermansson. Dessa anlätades för flertalet av arkitektuppgifterna i Djurgårdsstaden under 1950-talet och framåt. Stads-museet medverkade vid renoveringen. I och med ombyggnaden 1980 försågs samtliga lägenheter med badrum och kök med tidens släta standardsnickerier. Vattenburen centralvärme installerades. Vid sidan av dessa arbeten vidtogs flera åtgärder med syftet att så långt möjligt återställa byggnaden till ett äldre utseende.

BYGGNADSBESKRIVNING

Järnvågshuset, hus nummer 1 saknar avgränsad tomt. Längs husets västra långsida är marken terrasserad med naturstensmurar som kröns av trästaket. Till den gatstensbelagda terrassen leder två breda trappor och härifrån nås byggnadens två entréer.

Gula trähuset, hus nummer 2, omges av ett rödmålat plank och bodar. Från en port mot Lilla Allmänna gränd leder en sentida trappa till en gräsbeklädd terrass framför huset. En del av terrassen är lagd med plattor. Mot Östra Varvsgatans gränd i öster finns en uteplats av asfalt med sentida trädäck.

I PORT NUMMER 17 FINNS ETT SMIDESRÄCKE FRÅN 1700-TALET I TRAPPLOPPET. FOTO: J. MALMBERG.

DETALJ AV GÅNGJÄRN OCH BESLAG FRÅN 1700-TALET I JÄRNVÅGSHUSET. FOTO: J. MALMBERG.

JÄRNVÅGSHUSET (hus nummer 1)

Exteriör

Järnvågshuset är en långsträckt byggnad, två våningar hög. Nordgaveln är snedställd och därmed anpassad till Östra Varvsgatans sträckning. Läget i sluttningen mot vattnet gör att sockelmuren av sandsten är markant vid södra gaveln. Fasaderna har en för 1700-talet karakteristisk färgsättning med puts avfärgat i gult. Genom att bottenvåningen är spritputsad och hörnen markeras med breda pilastrar ger byggnaden ett bearbetat och påkostat intryck. Likaså vittnar en lanterninprydd och plåtklädd triangelgavel med klocka som skjuter upp ur takfallet i husets mitt om byggnadens dignitet. Taket är efter rokokotidens franska ideal brutet och gavelspetsarna är valmade. Taket är belagt med enkupigt, handslaget

tegel och det finns två rader ursprungliga, stickbågiga takkupor.

Mot väster är bottenvåningens fönster fyrdelade och försedda med fönsterluckor medan de mot norr och öster är småspröjsade. Att våning 1 trappa är husets mest betydelsefulla våningsplan avspeglas tydligt i fönstersättningen med stora fönster indelade i fyra lufter. Vindsvåningens fönster i gavlarna är lägre och har tidstypisk stickbågig form. Fönstersnickerierna är smäckra och profilerade på insidan men de är tillverkade kring 1900-talets mitt. På foton från 1929 finns småspröjsade fönster bevarade även på 1 trappa.

De två portarna har omfattningar av sandsten. Pardörrarna kan vara från tiden för uppförandet men kan också vara från 1800-talets början. Över-

TRÄHUSET UPPFÖRDES UNDER 1700-TALET ANDRA HALVA. DESS NUVARANDE KARAKTÄR HÄRRÖR TROLIGTVIS FRÅN TIDIGT 1800-TAL. FOTO: J. MALMBERG.

ljusfönstren är från 1700-talets mitt med tidstypiska tärningar i spröjskorsen.

Interiör

Invändigt präglas trapphusen av en sentida renovering och har en stark karaktär från byggnadstiden med ljust bemålade putsväggar, kälade tak samt golv och trappsteg av dekormålad öländsk kalksten. På våning 2 trappor utgörs golvet av tegel. Handledare och räcken är tillverkade i trä eller smide, i port nummer 17 finns ett högklassigt smidesräcke från 1700-talets mitt. Lägenhetsdörrarna är pardörrar från 1800-talet men det förekommer även kopior från 1900-talet. Dörrfodren är kraftigt profilerade.

Souterrängläget har utnyttjats till placering av den lokal som enligt traditionen är den före detta varvskyrkan. Den har sedan årtionden fungerat som ateljé. Rummet är storslaget med vitputsade kryssvalv och högt placerade fönster. Stödbågar och drag-

järn förstärker konstruktionen. I salens ena hörn har en liten entresolering gjorts under vilken en toalett kunnat inrymmas.

I lägenheterna är de flesta dörrar halvfranska pardörrar varav flera från 1700-talet, vissa av helfransk konstruktion eller med utanpåliggande fyllningar. Från 1700-talet härrör också många dörrfoder, gångjärn och den stora mängd bevarad bröstpanel som finns på samtliga våningar. Panelen är till största delen halvfransk med fyllningar men även slät panel med bröstningslist förekommer. I några rum finns sockelpaneler eller lägre golvlistor. Till den påkostade 1700-talsinredningen hör kraftiga vulstlistor i de putsade taken. På 1880-talet kompletterades många tak med ornamenterade takrosetter.

I byggnaden finns en stor mängd kakelugnar. Merparten är tillverkade kring 1860 eller senare och är enfärgat vita eller ljusa med rikt ornamentade krön. Huvudvåningen på 1 trappa har ett i många

TRÄHUSET ÄR FÖRSETT MED EN FÖRSTUKVIST PÅ VÄSTRA LÅNGSIDAN SOM HAR EN PELARBUREN, TANDSNITTSDEKORERAD FRONTON. FOTO: J. MALMBERG.

I TRÄHUSET FINNS ÄLDRE BYGGNADSDelar som BRÄDGOLV, PARDÖRRAR OCH KAKELUGN. FOTO: J. MALMBERG

delar bevarat korridorsystem från tiden som kontor men korridorerna är numera inkorporerade i lägenheterna. Korridorerna är förskjutna mot öster för att möjliggöra en fil med representativa rum mot väster.

Trägolvet från olika perioder, bland annat från 1700-talet, finns bevarade. Därutöver förekommer linoleum och trägolv av senare typ. Kök och badrum är av 1980-talsstandard.

Hanbjälksvinden har lämnats opåverkad av renoveringar under 1900-talet. Den är dagsljusbelyst och här finns vindskontor av hög ålder.

GULA TRÄHUSET

Exteriör

Byggnaden är uppförd på hög gråstenssockel och ovanför gul locklistpanel. Taket är ett mansardtak lagt med både enkupigt tegel- och plåt. Mot öster och väster finns uppbyggnad för fönster. Förstukvisten på västra långsidan har en pelarburen, tand-

snittsdekorerad fronton och nås via en trätrappa från gatan. Det är möjligt att förstukvisten tillkom under tidigt 1800-tal. Porten är en äldre pardörr med snedställda, profilerade brädor och smidda bandgångjärn av 1700-talstyp. I fasaden mot öster samt till källaren finns äldre bräddörrar med bandgångjärn av 1700-talstyp. Fönstren är små och kvadratiska, sannolikt tillverkade omkring 1900-talets mitt. I bottenvåningen har fönstren en äldre karaktär med bevarade innanfönster. Ett sekundärt igensatt fönster mot öster bevarar fönsterluckor av äldre karaktär med smidda bandgångjärn. I gavelkrönen sitter lunettformade fönster.

Interiör

Invändigt har bottenvåningen en genomgående trapphall med ålderdomlig karaktär. Här finns bland annat äldre bräddtak, en dörr med fyra utanpåliggande fyllningar och plattgångjärn av 1700-talstyp

TILL KÄLLAREN LEDER EN ÄLDRE PLANKDÖRR MED BANDGÅNGJÄRN AV 1700-TALSTYP. FOTO: J. MALMBERG.

bevarade. Övriga dörrblad är halvfranska tre och fyrfyllningsdörrar. På var sida om trapphallen finns en lägenhet som i huvudsak präglas av ytskikt och stilideal från moderniseringen på 1970-talet. Till den övre våningen leder en trappa av trä med dekorativ stolpe och stolptopp. På våning 1 trappa finns en lägenhet som präglas av sentida ytskikt men som även bevarar enstaka äldre snickerier. Här återfinns bland

annat en halvfransk 1700-talsdörr, brädgolv med äldre eldstadsplan samt halvfranska pardörrar på kulknoppsgångjärn med samtida foder. Pardörrarna är troligtvis från 1800-talets början. I köket finns en äldre järnspis från Bolinders och i ett rum finns en bevarad kakelugn med palmettfris och snäckkrön från tidigt 1900-tal. Övriga kakelugnar i huset har tagits bort.

VY MOT TRÄHUSET ÅR 1907.
SSMF41849

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.

STOCKHOLM 2016